

DEFINICJE USTAWODAWCZE DOTYCZĄCE POTRZEB UCZNIÓW

ZAŁOŻENIA POLITYKI

Działalność Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej (Agencja) wspiera rozwój systemów edukacji włączającej, aby zapewnić **każdemu** uczniowi prawo do włączających i sprawiedliwych możliwości edukacyjnych (**Europejska Agencja, 2016**).

Agencja w swej działalności uznaje, że każdy uczeń posiada własne, unikalne doświadczenia związane z dyskryminacją i/lub barierami w nauce. Wszystkie aspekty pracy Agencji mają na celu uwzględnienie wszelkich czynników, które mogą powodować marginalizację uczniów i zwiększać ryzyko ich wykluczenia (**Europejska Agencja, 2021a**).

Zgodnie z powyższym zobowiązaniem działanie **Definicje ustawodawcze dotyczące uczniów narażonych na wykluczenie** koncentrowało się na zbieraniu i analizowaniu informacji na temat definicji ustawodawczych i opisów stosowanych w krajach członkowskich Agencji. Szczególny nacisk położono na definicje ustawodawcze i dane związane z szeroko pojętą edukacją włączającą dla **wszystkich uczniów**.

W ramach tego zadania zbadano w szczególności, jak kraje członkowskie Agencji definiują od strony prawnej i opisują potrzeby uczniów uznając je za grupy **uczniów o specjalnych potrzebach** lub **uczniów narażonych na wykluczenie**. Przyjrano się również, w jaki sposób **ustawodawstwo antydyskryminacyjne** oraz **ustawodawstwo dotyczące edukacji włączającej** definiują i/lub opisują potrzeby uczniów, a także zbadano koncepcję **interseksyjności**.

Badania przeprowadzono w 35 krajach członkowskich Agencji.

Więcej informacji zawiera pełny raport *Legislative Definitions around Learners' Needs: A snapshot of European country approaches* [Definicje ustawodawcze dotyczące potrzeb uczniów: Przegląd stanowisk państw europejskich] (**Europejska Agencja, 2022a**) oraz **internetowy obszar Definicji Ustawodawczych**.

Różne podejścia do kwestii potrzeb uczniów w systemach edukacji włączającej

Od powstania Agencji w 1996 roku w wielu krajach nastąpiły kluczowe zmiany w sposobie myślenia i priorytetach politycznych dotyczących edukacji włączającej (**Europejska Agencja, 2022b**). W krajach europejskich debata na temat rozwoju systemów edukacji, które byłyby sprawiedliwe dla wszystkich uczniów, przeszła od „**integracji**” (tworzenie klas integracyjnych z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi) do „**włączenia**” (bardziej skupiającego się na „możliwościach uczenia się” dla wszystkich uczniów), do bardziej aktualnego i szerszego rozumienia **edukacji włączającej** jako sprawiedliwej edukacji wysokiej jakości dla wszystkich uczniów (tamże).

Przejsie od podejcia kategoryzujacego, opartego na medycznym modelu edukacji uczniow ze specjalnymi potrzebami, do podejcia bardziej normatywnego, skupiajacego sie na prawach kazdego ucznia niezaleznie od jego sytuacji, wymaga zmiany myslenia i kultury edukacyjnej. W systemie edukacji, ktory ma byc sprawiedliwy wobec wszystkich uczniow, skupienie na grupach uczniow i indywidualnym wsparciu (**podejcie kategoryzujace**) powinno ustapic miejsca koncentracji na zwiekszeniu zdolnosci szkol do reagowania na zroznicowane potrzeby wszystkich uczniow (**podejcie oparte na prawach**) (tamze).

Rozwoj w mysleniu o edukacji wlaczajacej jako podejciu do wysokiej jakosci edukacji dla **wszystkich uczniow (Europejska Agencja, 2021b)** wywolal dyskusje o koniecznosci okreslenia potrzeb uczniow bez stosowania etykiet (w szczegolnosci etykiet opartych na modelach medycznych lub deficytowych). Wszystkie panstwa stoją obecnie przed problemem sformulowania wlasnego ustawodawstwa i polityki w taki sposob, aby wyraźnie dazyly one do zapewnienia pelnego uczestnictwa i lepszych osiagniec wszystkich uczniow, unikajac przy tym etykietowania jednostek lub grup uczniow. Dylemat dotyczacy stosowania etykiet znajduje swój wyraz w ustawodawstwie i zalozeniach polityki panstw, w strategiach i planach wdrazania, a takze w dzialaniach zwiazanych z monitorowaniem i gromadzeniem danych.

W dzialaniach tych termin „**potrzeby uczniow**” rozumie sie jako sposob podkrelenia potrzeby zapewnienia edukacji i/lub wsparcia bez stosowania etykiety opartej na czynniku zewnetrznym, ktory w jakis sposob opisuje lub wpływa na osobę lub grupę uczniow. Stosowanie niekategoryzujacego terminu „**potrzeby uczniow**” stanowiłoby idealne rozwiazanie dla poszczegolnych panstw i byłoby zgodne ze stanowiskiem Agencji w sprawie systemow edukacji wlaczajacej (**Europejska Agencja, 2022c**).

Rzeczywistosc – jak wynika z analizy definicji ustawodawczych poszczegolnych panstw czy opisow zalozen polityki dotyczacej potrzeb uczniow – wyraźnie pokazuje, ze ustawodawstwo i dokumenty zawierajace zalozenia polityki opisujac potrzeby uczniow, mniej kladac nacisk na wymagania uczniow w obszarze zapewnienia edukacji i wsparcia, a bardziej na pochodzace z zewnatrz etykiety okreslajace cechy charakterystyczne dla grup uczniow. W dzialaniu tym wykorzystuje sie pojecia „**kategorie grup uczniow**” i „**grupy uczniow**”. Odnosza sie one do grup uczniow zidentyfikowanych na podstawie analizy przeprowadzonej w ramach tego dzialania.

Ponizsze podsumowanie wynikow zawiera liste tych spozród 35 krajow, do ktorych odnosza sie te dane.

Definicje ustawodawcze lub opisy zalozen polityki dotyczacej uczniow ze specjalnymi potrzebami

W polityce i ustawodawstwie dotyczacym uczniow ze specjalnymi potrzebami wiekszosc krajow (32) stosuje etykiety **uczniov z niepełnosprawnościami, ze specjalnymi potrzebami i trudnościami w nauce**. W niektorych panstwach mowa jest o **trudnościach społeczno-emocjonalnych** (14), **mniejszościach narodowych i różnorodności kulturowej** (8) lub **środowiskach defaworyzowanych pod wzgledem społeczno-ekonomicznym** (7). Jedynie kilka krajow uwzględnia kategorie odnoszace sie do uczniow, ktorzy są **migrantami, uchodźcami i nowo przybytymi** (5), mają **problemy związane z wiekiem** (4), **doświadczyli kryzysu lub traumy** (2), **nie są objęci edukacją** (2), wykazują **zachowania naruszajace prawo** (2) lub **zyja na obszarach oddalonych, wiejskich lub defaworyzowanych** (1).

W wiekszosci krajow w ustawodawstwie i polityce dotyczacej specjalnych potrzeb do okreslania potrzeb uczniow stosuje sie podejcie kategoryzujace, oparte na modelu medycznym.

Definicje ustawodawcze lub opisy założeń polityki dotyczącej uczniów narażonych na wykluczenie

W polityce i ustawodawstwie dotyczącym uczniów narażonych na wykluczenie w większości państw używa się określeń **uczniowie z niepełnosprawnościami, ze specjalnymi potrzebami i trudnościami w nauce** (24) lub **środowiska defaworyzowane pod względem społeczno-ekonomicznym** (23). W niektórych państwach jest mowa o **mniejszościach narodowych i różnorodności kulturowej** (16), **migrantach, uchodźcach i nowo przybyłych** (16) lub **osobach nieobjętych edukacją** (9). Tylko kilka państw stosuje określenia odnoszące się do **doświadczenia kryzysu lub traumy** (6), **problemów związanych z wiekiem** (4), **uzależnień i nadużywania substancji odurzających** (4), **życia na obszarach oddalonych, wiejskich lub defaworyzowanych** (4) albo **trudności społeczno-emocjonalnych** (4).

Mimo że są one przedstawiane jako odrębne kategorie potrzeb uczniów, Agencja uznaje, że na poziomie jednostek grupy te mogą się na siebie nakładać.

Kategoryzujące podejście do etykietowania grup uczniów narażonych na wykluczenie jest tak samo powszechne jak podejście oparte na prawach, które koncentruje się na sytuacji uczniów ze środowisk defaworyzowanych pod względem społeczno-ekonomicznym. To pokazuje, że poszczególne państwa stosują podejście kategoryzujące (grupy), ale kiedy jest mowa o uczniach narażonych na wykluczenie, odchodzi się od modelu czysto medycznego (etykiet związanych z niepełnosprawnością i specjalnymi potrzebami edukacyjnymi).

Ustawodawstwo antydyskryminacyjne

Ustawodawstwo antydyskryminacyjne w krajach członkowskich Agencji koncentruje się głównie na uczniach z **niepełnosprawnością, specjalnymi potrzebami i trudnościami w nauce** (22), **mniejszościach narodowych i różnorodności kulturowej** (20) oraz **płci społeczno-kulturowej, tożsamości płciowej, LGBTQI+ (lesbijki, geje, osoby biseksualne, transpłciowe, queer/poszukujące swojej tożsamości płciowej i interpłciowe) lub problemach związanych z płcią społeczno-kulturową** (16).

Tylko nieliczne państwa dostarczyły danych z zakresu ustawodawstwa antydyskryminacyjnego, chociaż w większości z nich takie przepisy obowiązują. Wszystkie kraje członkowskie Agencji ratyfikowały Konwencję o Prawach Dziecka i Konwencję o Prawach Osób Niepełnosprawnych (**KPON**). Większość krajów członkowskich podpisała Protokół Fakultatywny do KPON, który ustanawia mechanizm skarg indywidualnych dla osób, które uważają, że ich prawa wynikające z Konwencji zostały naruszone.

Ustawodawstwo i polityka antydyskryminacyjna istnieją we wszystkich krajach członkowskich Agencji, co wskazuje, że ogólnie wszystkie kraje są zaangażowane w podejście oparte na prawach. Nie wiadomo, w jakim stopniu ustawodawstwo antydyskryminacyjne jest uwzględniane w sferze edukacji.

Ustawodawstwo lub polityka dotycząca edukacji włączającej

Z samooceny przeprowadzonej przez kraje członkowskie Agencji wynika, że definicje ustawodawcze lub opisy w założeniach polityki edukacji włączającej rozkładają się niemal równomiernie na **określone grupy uczniów, wszystkich uczniów lub zarówno wszystkich uczniów, jak i określone grupy uczniów**.

Analiza terminologii dowiodła, że w 18 państwach w definicjach ustawodawczych lub opisach założeń polityki uwzględnia się terminologię odnoszącą się do edukacji włączającej, taką jak **wszyscy uczniowie, równość szans czy różnorodność**.

Mniej krajów (12) wymienia określone grupy uczniów w swoich definicjach ustawodawczych lub opisach założeń polityki edukacji włączającej. Tam, gdzie ma to miejsce, najczęściej mówi się o **uczniach z niepełnosprawnościami, specjalnymi potrzebami i trudnościami w nauce**.

W poszczególnych państwach definicje ustawodawcze i opisy założeń polityki dotyczącej edukacji włączającej uwzględniają zarówno podejście kategoryzujące, jak i oparte na prawach. W niektórych państwach definicje dotyczące edukacji włączającej nie określają konkretnych grup uczniów.

Ustawodawstwo lub polityka, które uwzględniają kwestie związane z intersekcjonalnością

Gromadząc dane na ten temat zbadano, czy ustawodawstwo lub polityka w ogóle wspominają o intersekcjonalności. Tylko sześć państw stwierdziło, że ich ustawodawstwo lub polityka odnoszą się do intersekcjonalności. Mimo że pięć z tych sześciu krajów przedstawiło szczegółowe informacje i odwołania do przepisów, to dane te nie były wystarczające do określenia ogólnego podejścia któregośkolwiek z tych państw.

Niewiele krajów uwzględnia intersekcjonalność w swoim ustawodawstwie lub polityce. Może to znaczyć, że jest to koncepcja wciąż stosunkowo nowa, dyskutowana w różnych krajach, ale jeszcze nie ujęta w ich ustawodawstwie czy polityce.

Przegląd definicji ustawodawczych i opisów w założeniach polityki dotyczącej potrzeb uczniów w krajach europejskich

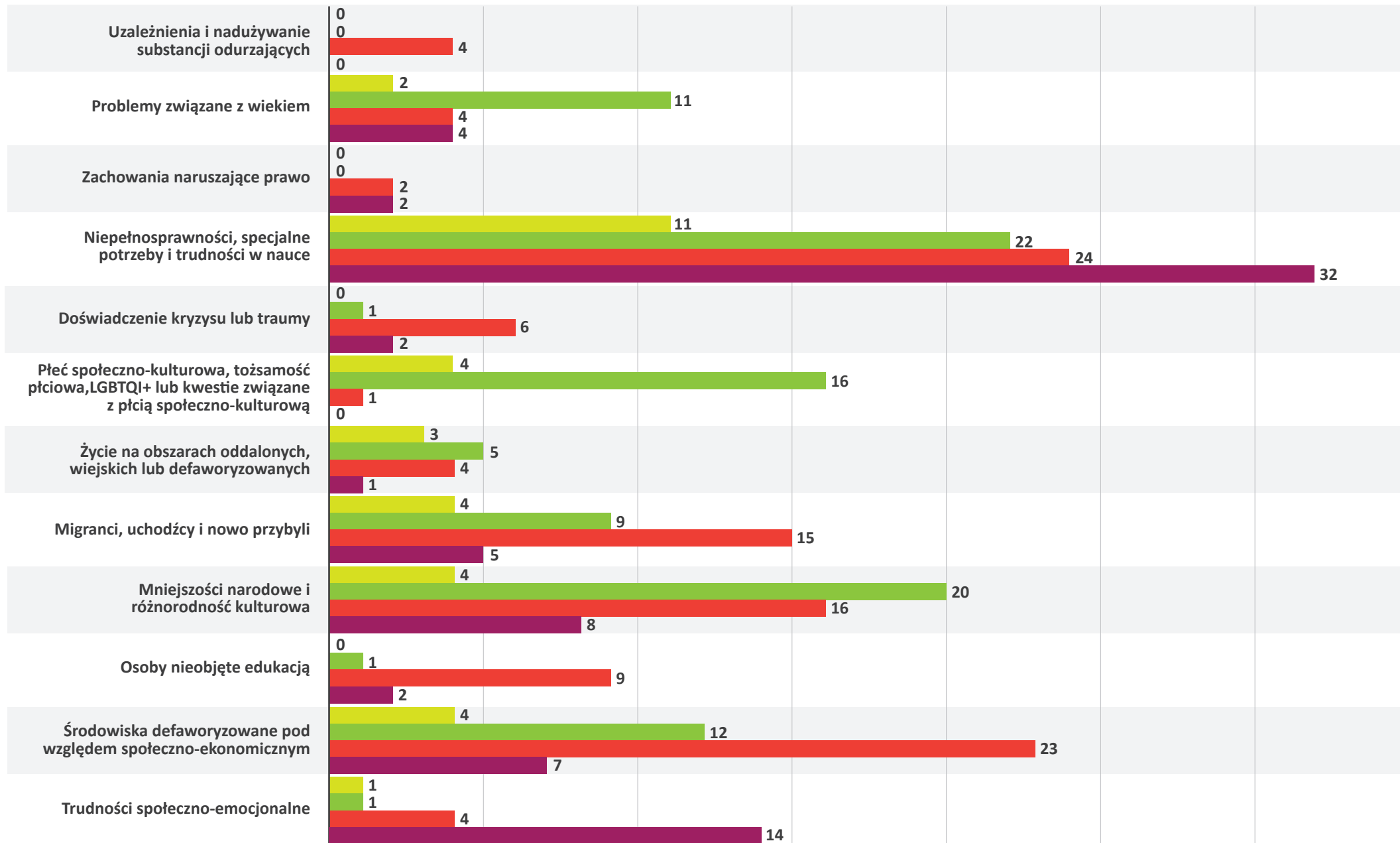
Działanie to daje jedynie ogólny przegląd aktualnego podejścia ustawodawczego krajów członkowskich Agencji do grup uczniów i czynników ryzyka, które mogą wpływać na możliwości uczenia się. Nie da się zatem określić „trendów” w podejściach. Istnieją jednak między państwami pewne podobieństwa, które są istotne dla przyszłych działań Agencji podejmowanych wraz z krajami członkowskimi.

Poniższy wykres słupkowy podsumowuje opisane wyżej wyniki analiz. Pokazuje, ile krajów zidentyfikowało lub opisało grupy uczniów w swoim ustawodawstwie lub polityce dotyczącej uczniów ze specjalnymi potrzebami i uczniów narażonych na wykluczenie, a także w ustawodawstwie antydyskryminacyjnym i ustawodawstwie/polityce edukacji włączającej.

Liczba krajów, w których zidentyfikowano lub opisano grupy uczniów w różnych obszarach ustawodawstwa i polityki

0 5 10 15 20 25 30 35

Ustawodawstwo na rzecz edukacji włączającej

Ustawodawstwo antydyskryminacyjne

Uczniowie narażeni na wykluczenie

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami

Główne przesłania

Na podstawie wyników działań zidentyfikowano następujące kluczowe przesłania odnoszące się do definicji ustawodawczych lub opisów w założeniach polityki dotyczącej potrzeb uczniów w krajach europejskich:

- W większości krajów nadal stosuje się **podejście kategoryzujące**, zgodnie z którym uczniowie mają deficyty wymagające środków wyrównawczych. Jednocześnie kraje pracują nad budowaniem zdolności swoich systemów edukacyjnych do uwzględnienia i objęcia wszystkich uczniów.
- Odchodzi się od podejścia kategoryzującego opartego na modelach medycznych na rzecz innych rodzajów podejść kategoryzujących, które w szerszym stopniu uwzględniają czynniki społeczne i okoliczności.
- Edukację włączającą często traktuje się jako kierowaną specjalnie do uczniów z niepełnosprawnościami i/lub ze specjalnymi potrzebami, zamiast zająć się **wszystkimi uczniami**, z wszelkimi ich indywidualnymi potrzebami, identyfikując i usuwając bariery w uczeniu się. Mogą to być potencjalne bariery prawne, które nie rozwiązują problemu dyskryminacji i nie zapewniają pełnego uczestnictwa wszystkich uczniów, zgodnie z międzynarodowymi konwencjami.
- Skupienie się ogólnie na potrzebach uczniów, a nie na etykietowaniu grup uczniów wskazywałoby na zmiany w kierunku **podejścia opartego na prawach**.

Polityka i praktyka edukacji włączającej, stosująca etykietowanie i terminologię związaną ze specjalnymi potrzebami oparte na podejściu medycznym, z odrębnymi przepisami dla różnych grup, nie jest zgodna z opartym na prawach podejściem do systemów edukacji włączającej, które koncentruje się na barierach w obrębie systemu (**Europejska Agencja, 2022b**).

Terminologia związana ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, oparta na podejściu medycznym, potencjalnie promuje kategoryzujące podejście do etykietowania uczniów. Alternatywą jest skupienie się na tych cechach systemów edukacji włączającej, które tworzą możliwości skuteczniejszego zagwarantowania przestrzegania praw wszystkich uczniów do edukacji włączającej.

Termin „**uczniowie narażeni na wykluczenie**” obejmuje bardzo szeroki zakres różnych grup uczniów i wszystkie czynniki, które mogą negatywnie wpływać na ich możliwości uczenia się. Uwzględnia on szeroką perspektywę i oparte na prawach podejście do włączania wszystkich uczniów do edukacji włączającej.

Stosowanie terminu „**uczniowie narażeni na wykluczenie**” jako przedmiotu wszystkich działań podejmowanych z krajami członkowskimi Agencji będzie wspierać rozwój polityki w kierunku szerokiej wizji włączenia opartej na podejściu opartym na prawach. Jest to zgodne ze stanowiskiem Agencji w sprawie systemów edukacji włączającej.